

Leopold Slaninka SJ

CITOVÝ A NÁBOŽENSKÝ VÝVIN
V PRVÝCH PIATICH ROKOCH ŽIVOTA

psychológia a spiritualita

*Rodičom,
s pocitom vrúcnnej vďačnosti*

Citový a náboženský vývin v prvých piatich rokoch života

Leopold Slaninka SJ

PSYCHOLÓGIA A SPIRITUALITA

Obsah

Úvod

Vývin a náboženská konverzia
Citový vývin a jeho konfliktovosť
Osobnosti psychoanalytického bádania

Citový vývin – prvý rok života

Sigmund Freud: Orálne štádium
Erik Erikson: Dôvera verzus nedôvera
Otto Kernberg a Anna Bissi: Prirodzený autizmus a symbióza

Citový a náboženský vývin – prvý rok života

Zdravá láska k vlastnému životu
Základná dôvera

Citový vývin – prvý až tretí rok života

Sigmund Freud: Análne štádium
Erik Erikson: Autonómia verzus hanba, pochybnosti
Otto Kernberg a Anna Bissi: Diferenciácia medzi reprezentáciou self a objektom

Citový a náboženský vývin – prvý až tretí rok života

Neodpúšťajúci zákonník
Zlo a prítomnosť diabla
Strach a trest za hriech

Citový vývin – tretí až piaty rok života

Sigmund Freud: Falické štádium
Erik Erikson: Iniciatíva verzus vina
Otto Kernberg a Anna Bissi: Integrácia reprezentácií self a objektu

Citový a náboženský vývin – tretí až piaty rok života

Dôvod náboženstva a moralizmus
Pocit viny a jeho nevyhnutnosť
Neprítomnosť pocitu viny
Psychický pocit viny
Morálny pocit viny
Náboženský pocit viny

Patologické dôsledky porúch vo vývine

Narcistická štruktúra osobnosti
Reaktívny narcizmus
Sebapodvádzajúci narcizmus
Konštruktívny narcizmus
Narcizmus a dnešná kultúra showbiznisu
Antiatoritatívna výchova a úloha otca
Úloha trestu vo výchove
Paranoidná štruktúra osobnosti
Nedôvera ako kultúrne dedičstvo komunizmu
Kríza dôvery aj v dnešnej západnej kultúre

Cesta k vnútornej slobode

Posolstvo očakávania

Obsedantno-kompulzívna štruktúra osobnosti

Pozitívne aspekty osobnosti

Obsedantno-kompulzívna porucha osobnosti

Škrupulóznosť

Rigidnosť, neflexibilita, dogmatickosť

Vzťah k Bohu bez pocitov

Histriónska štruktúra osobnosti

Silné a slabé aspekty osobnosti

Subjektivismus, povrchnosť, kríza záväzkov

Útek z reálneho života prostredníctvom internetu

Cesta k Bohu a k citovej zrelosti

Záver

Použitá literatúra

Úvod

Po roku prichádzam s novou knihou z priesečníka psychológie a spirituality. Tá prvá, s názvom *Základné psychologické aspekty duchovného života*, bola akýmsi všeobecným úvodom. V tejto knihe, hoci aj tu ostávam v oblasti vedeckej odbornosti, som sa pokúsil o hlbší ponor do vývinovej problematiky raného detstva, ktorá sa dotýka konkrétneho života každého z nás.

Väčšina z nás si myslí, že pre dieťa v jeho prvých rokoch života je najdôležitejšie uspokojiť jeho fyzické potreby a poskytnúť mu láskavú starostlivosť. Málokto si však uvedomuje, že práve v prvých piatich rokoch života sa formujú základné črty osobnosti človeka, ktoré si prináša do dospelosti. Inak povedané: Povedz mi, ako ťa vychovávali v prvých piatich rokoch života, a ja ti poviem, kto si... Tento výrok je azda trochu nadsadený, je však vedecky definované, že podstatné črty osobnosti človeka sa formujú už v ranom detstve. Základy tejto teórie položili osobnosti psychoanalytickej vedy 20. storočia Sigmund Freud, Erik Erikson a Otto Kernberg. Vo svojich vedeckých bádaniach sa zaoberali predovšetkým psychikou dospelého človeka a jej poruchami. Z jej dynamiky sa potom usilovali pochopiť jej príčiny a dôvody, ako sa vyvinuli v ranom detskom veku.

V tejto knihe nájdú rodičia veľa užitočných a inšpirujúcich myšlienok, ktoré im môžu pomôcť pri výchove dieťaťa, avšak zároveň každý dospelý môže lepšie pochopiť aj seba samého vo vlastnom veku dozrievajúcej osobnosti.

Od citového vývinu prechádzam aj za hranice exaktnej psychológie a kladiem si otázku, ako citový vývin dieťaťa ovplyvňuje, či pozitívne alebo negatívne, náboženský vývin. Totiž ako to, čo dieťa prežije počas svojho prirodzeného psychického vývinu, ktorý sa uskutočňuje vo vzťahu k rodičom, ovplyvňuje aj jeho schopnosť utvoriť si osobný vzťah k Bohu.

V poslednej kapitole sa zaoberám otázkou, aké dôsledky so sebou prinášajú poruchy, ktoré nastanú v citovom vývine dieťaťa počas raného detstva, a ako tieto poruchy podmieňujú a určujú jednak náš život ako taký a potom celkom osobitne náš vzťah k Bohu. Zároveň sa pokúšam o presah za hranice psychológie. Začieram do spirituality, ako nám ju predstavujú autori našich čias, taktiež do filozofie a špecifických problémov súčasného života. Robím tak v presvedčení, že psychológia nie je vedou samou pre seba, ale o živote a pre život, a ako taká je pozvaná hľadať odpovede na rozmanité životné otázky, ktoré sa prelínajú všetkými skúsenosťami života človeka, či už ide o otázky teologického, spirituálneho, filozofického alebo čisto existenciálneho charakteru.

Autor

Vývin a náboženská konverzia

Ak by sme chceli vývin v psychologickom význame vyjadriť v spirituálnom slovníku, azda by sme ho najvýstižnejšie vyjadrili slovom konverzia, obrátenie, pretože najcharakteristickejším znakom či už vývinu alebo obrátenia je zmena, vnútorná premena. Budeme teda sledovať dva paralelné procesy, ktoré sa navzájom prelínajú a ovplyvňujú. To, čo napomáha alebo naopak hatí náš citový vývin, tak zároveň rozvíja, alebo brzdí náš duchovný rozvoj, náš vzťah k Bohu, náš vnútorný proces obrátenia. A to je už v stručnosti načrtnutý aj cieľ tejto knihy.

Zároveň je však dôležité rozlíšiť, o akom obrátení tu v súvislosti s vývinom chceme hovoriť. Kanadský jezuita Bernard Lonergan hovorí o troch rovinách obrátenia: intelektuálnom, morálnom a náboženskom.¹

Intelektuálne obrátenie spočíva v prekonaní mýtu, podľa ktorého poznanie je totožné s bezprostrednou zmyslovou skúsenosťou. Mýtu, ktorý by nám chcel nahovoriť, že pravdou je to, čo bezprostredne vidíme, počujeme a cítime. Prekonanie tohto mýtu znamená ísť až za zmyslami vnímanú pravdu, znamená to otvoriť sa pre pravdu, ktorá nás presahuje, transcenduje. Je to proces, ktorý sa síce začína naším zmyslovým vnímaním, ale nezastavuje sa pri ňom. Je to hermeneutický proces, ktorý pokračuje tým, že sa otvára pre pochopenie zmyslu vecí, až sa dostáva k poslednému zmyslu všetkého, ktorým je Ten, ktorý všetkému zmysel dal.

Morálne obrátenie nastáva v okamihu, keď človeku už nestačí len poznať a vedieť, ale začína sa pýtať, aký dosah má spoznaná pravda na vlastný život. V okamihu, keď začne rozlišovať medzi reálnym a zdanlivým dobrom, medzi objektívnym dobrom a tým dobrom, ktoré je len pre neho samého, a keď nato dospieva k otázke: Čo mám robiť? Svojou schopnosťou slobodného rozhodovania potom ľudská bytosť dospieva k sebatranscendencii na rovine morálneho rozhodnutia. Obrátenie a premena človeka sa na tejto rovine stáva dynamickou silou, ktorá mení jeho život a konanie.

Náboženské obrátenie človeka podľa Lonergana prichádza v okamihu, keď sa zaľúbi. „Vlastné bytie sa stane bytím zamilovaným. Je to prvotný princíp. V ňom majú svoj pôvod naše túžby a úzkosti, radosti a bolesti, naše rozlišovanie hodnôt, naše rozhodovanie a konanie.“² Toto zamilovanie znamená plnosť vlastného odovzdania sa. Celým srdcom a bez podmienok. Pre kresťana to znamená odovzdať sa do Božej lásky, ktorá je v našich srdciach rozliata skrze Ducha Svätého. Je to okamih milosti, v ktorom prichádza v našom vnútri k výmene kamenného srdca za srdce z mäsa. A zároveň sa v nás uskutočňuje postupná premena celého nášho bytia, s našimi pocitmi, myšlienkami, slovami a celým konaním.

Tieto tri roviny obrátenia môžeme vyjadriť aj slovami talianskeho jezuitu a psychológa Franca Imodu, ktorý tvrdí, že ak má naša vnútorná premena byť autentická, musí sa uskutočniť na troch rovinách, čo vyjadril slovami: *ortodossia*, *ortoprassi* a *ortopatia*.³ Inými slovami, najskôr je potrebné správne veriť (*ortodossia*), potom správne konať (*ortoprassi*). Nestačí sa tu však zastaviť, treba ísť ešte ďalej. Je potrebné aj správne cítiť (*ortopatia*). Ak sa totiž budeme usilovať imitovať Krista nielen v jeho správaní ale aj cítení, až potom budeme dosahovať rovinu skutočného a celostného obrátenia, ku ktorému nás On sám pozýva.

Ak hovoríme o náboženskom obrátení v lonerganovskom zmysle, či o potrebe správneho cítenia v zmysle ortopatie, ako o tom hovorí Imoda, dostávame sa už priamo k otázke: Ako súvisí obrátenie v náboženskom význame s naším citovým vývinom? S tým podvedomým životom v nás, ktorý je neustále s nami, sprevádza nás a preniká, či sa nám to páči, alebo nie. Kedy a akým spôsobom sa naše citové „podhubie“, naše podvedomie vytvára, čo ho ovplyvňuje pri jeho vzniku? Ako jeho vplyv môžeme rozpoznať v dospelom veku? Ako tento citový vývin ovplyvňuje, či už pozitívne alebo negatívne, náš vzťah k Bohu? Našu schopnosť odovzdať sa Bohu a jeho láske, zároveň prežívanej v autentickej službe blížnym? To sú otázky, na ktoré budeme hľadať odpovede

¹ Porov. LONERGAN, J. F. B.: *Il Metodo in Teologia* (Metóda v teológii), s. 268 – 275.

² LONERGAN, J. F. B.: *Il Metodo in Teologia* (Metóda v teológii), s. 137.

³ Porov. IMODA, F.: *Sviluppo umano, psicologia e mistero* (Ľudský vývin, psychológia a tajomstvo), s. 176.

na nasledujúcich stránkach tejto knihy, keď budeme pozorovať citový vývin v prvých piatich rokoch života a hľadať jeho odtlačky vo viere dospelých.

Citový vývin a jeho konfliktovosť

Psychický vývin v prvých piatich rokoch života je komplexným procesom, do ktorého vstupuje veľa rozličných faktorov. My sa sústredíme na citový vývin, počas ktorého sa v každom z nás utvára náš „citový poklad“, ktorý nazývame aj podvedomím či nevedomím a ktorý ovplyvňuje celý zvyšok nášho života v každom jeho okamihu. Čo možno vo všeobecnosti povedať o tom, čo tvorí našu citovosť?

O svete emócií v ľudskom živote sa možno dočítať viac v mojej prvej knihe s názvom *Psychológia a spiritualita. Základné psychologické aspekty duchovného života*. Keďže však hlavnou témou tejto knihy je citový vývin, vráťme sa v túto chvíľu aspoň v krátkosti k najdôležitejším štruktúrnym aspektom nášho citového vnímania.

Skutočnosť, že citový svet sa v nás formuje predovšetkým počas prvých piatich rokov života, znamená, že citový svet v nás je aj v dospelom veku úzko spojený s našim fyziologickým, teda živočíšnym a nevedomým svetom, čím sa vymyká spod kontroly našej vedomej, vôľovej a intelektuálnej schopnosti.

Vzhľadom na základnú štruktúru procesu citového vnímania americká psychologička Magda Arnoldová⁴ tvrdí, že citové vnímanie je na svojom počiatku priame, bezprostredné a intuitívne. Na základe tohto vnímania sa v nás uskutoční tzv. *prvotné hodnotenie*, ktoré osoba automaticky pre seba zhodnotí ako dobré alebo zlé v danú chvíľu. Človek takto pociťuje príťažlivosť alebo odpudivosť v podobe emócie. Až potom prichádza v nás k tzv. *druhotnému hodnoteniu*, ktoré je vedomé a racionálne a ktoré nás vedie k voľbe prostriedkov na vyhnutie sa alebo dosiahnutie cieľa. Ako príklad môžeme uviesť celkom jednoduchú situáciu v preplnenom autobuse. V okamihu, keď nám niekto stúpi na nohu, naše prvotné, priame a bezprostredné hodnotenie sa prejaví negatívnym pocitom, možno sprevádzaným aj fyziologickým prejavom zmrštenej tváre, či výkriku. Nato, až po druhotnom, racionálnom hodnotení, sa rozhodneme, či na toho človeka nakričíme, alebo udržíme negatívny pocit pod kontrolou.

Celý emotívny proces sa však nekončí len tu, respektíve sa tu nezačína. Naše pocity vo fáze prvotného hodnotenia totiž nie sú v stave *tabula rasa*, ale nadväzujú na skôr prežité, zabudnuté a nevedomené pocity. Deje sa tak prostredníctvom *emočnej pamäti*,⁵ ktorá v nás uskladňuje od prvých okamihov nášho života všetky pocity vnemy. Ak sa v tejto emotívnej pamäti počas detstva nahromadili isté emotívne skúsenosti, opakovane mnohokrát prežité, potom sa v našom podvedomí vytvoril istý *emočný postoj*,⁶ ktorý nás predisponuje k určitým reakciám na rozličné okolnosti prežívané v prítomnosti.

Emočný postoj je teda pevne zakotvený v emočnej pamäti ako vnútorná predispozícia – nadobudnutá, „naučená“ v minulosti, ktorá automaticky a podvedome ovplyvňuje náš postoj k určitým situáciám prežívaným v súčasnosti. Deje sa tak vtedy, keď istá súčasná situácia nám niečím – na podvedomej rovine, symbolickým spôsobom – pripomenie už prežitú skúsenosť v minulosti. Emócia, ktorá bola základom negatívneho, azda traumatického pocitu, hoci už potlačená a zabudnutá, neprestáva mať svoj vplyv a prejavuje sa aj naďalej ako emočný postoj v nás, a to niekedy dokonca aj so svojimi fyziologickými príznakmi, ako sú napr. zvýšené potenie, začervenanie sa, búšenie srdca a pod. Konkrétne sa to v našom živote prejavuje vtedy, keď tomu, čo cítime, často ani nerozumieme, nevieme, prečo je to tak, no napriek tomu pocítíme v sebe pocity úzkosti, podráždenosti, zlosti či pocity hanby a viny. Takáto vnútorná, emočná, podvedomá

⁴ Porov. Arnold M. B.: *Human Emotion and Action* (Ľudská emócia a čin), s. 183 – 185.

⁵ Porov. Arnold M. B.: *Feelings and Emotions* (Pocity a emócie), s. 176 – 177.

⁶ Porov. Arnold M. B.: *Human Emotion and Action* (Ľudské emócie a čin), s. 173 – 174.

predispozícia žiaľ často negatívne ovplyvňuje vlastné sebavedomie, vytvára ťažkosti v medziľudských vzťahoch a umenšuje schopnosť učiť sa na základe novej prežitej skúsenosti.

Inými slovami, ak dieťa vo svojich prvých rokoch života prežije citové stavy, ktoré sa veľakrát opakujú a sú traumatického charakteru, príčinu takéhoto stavu automaticky v sebe potlačí, avšak práve ona sa v ňom stane jadrom konfliktu, ktorý potom v dospelom veku bude znovu a znovu opakovane prežívať citovým, podvedomým spôsobom.

Citovému konfliktu ako takému sa v detstve nemožno vyhnúť, ba naopak, ako hovorí Breger, „konflikt je zdrojom samotného procesu vývinu“⁷. Ak je však tento konflikt veľmi silný a stáva sa tak zdrojom príliš veľkej úzkosti, potom pre človeka predstavuje

„hrozbu a nebezpečenstvo. Respektíve citovú reakciu, ktorá predstavuje nebezpečenstvo z hľadiska integrity osobnosti. Ak sa človek nevie voči tejto hrozbe brániť vhodným spôsobom, podvedome sa uchýľuje k riešeniu prostredníctvom jednoduchšieho procesu, viac primitívneho, aj keď menej reálneho, a teda aj menej efektívneho“⁸.

Ak teda človek prežíva v dospelom veku stav úzkosti, ktorého pôvod nepozná, pretože jeho skutočným dôvodom je nejaká traumatická udalosť z útleho detstva, ktorú v sebe v tom čase potlačil, tak aj v dospelom veku je možné, že sa bude voči tejto emočnej hrozbe brániť takpovediac „detským spôsobom“, ktorý sa naučil v tom čase, a to prostredníctvom nevedomých obranných mechanizmov, ako sú vytiesnenie, popretie, presunutie, disociácia a pod. Negatívnym následkom takého prístupu bude však reinterpretácia a skreslenie reality a zároveň mrhanie psychickou energiou na bránenie sa proti niečomu, čo v skutočnosti už nie je reálnou hrozbou.

Úlohou psychodynamického terapeutického procesu bude preto znovuprežitie pocitových stavov z detstva, rozpoznanie hrozby, ktorú v nich človek ako dieťa prežil, ktorá však už v dospelom veku reálne neexistuje, hoci osoba ju stále nevedomene prežíva a zápasí s niečím, s čím by už zápasit' nemusela.

Osobnosti psychoanalytického bádania

7

Skôr ako sa zahĺbime do konkrétnej problematiky citového vývinu, priblížme si aspoň v krátkosti tie osobnosti, ktoré dali do pohybu mohutné hnutie psychoanalytického bádania a pokroku. Zaiste medzi nich patria predovšetkým Sigmund Freud, Erik Erikson a Otto Kernberg.

Sigmund Freud sa narodil v roku 1856 vo Freiburgu, neskôr sa presťahoval do Viedne, kde prežil väčšiu časť života, a napokon zomrel v Londýne v roku 1939. Vyštudoval medicínu so špecializáciou na neurológiu. Od začiatku svojej kariéry sa osobitným spôsobom zaujímal o vzťah medzi telom a mysl'ou. Na základe jeho dlhoročnej klinickej praxe s pacientmi, pre jeho objavy a definovanie základných princípov psychického života je dodnes pokladaný za zakladateľa *klasickej psychoanalýzy*.⁹

Freudov koncept psychického života je v základe *dynamický a konfliktový*, a to preto, lebo psychický život sa podľa neho odohráva v neustálej interakcii troch základných vnútorných síl osobnosti, ktoré Freud nazval: *Id*, *Ego* a *Superego*.¹⁰

Id – Je to akýsi zdroj energie, možno povedať nevedomá a neracionálna hnacia sila osobnosti. Všetka sila inštinktov a pudov má práve tu svoje sídlo. Jeho najdôležitejšou úlohou je dosiahnuť pôžitok a vyhnúť sa bolesti.

⁷ BREGER, L.: *Anxiety, Dissociation, and the Growth of Self : From Instinct to Identity* (Úzkosť, disociácia a vývoj osobnosti : Od inštinktu po identitu), s. 193.

⁸ IMODA, F.: *Sviluppo umano, psicologia e mistero* (Ľudský vývin, psychológia a tajomstvo), s.169.

⁹ Porov. KAPLAN, H. I., SADOCK, B. J.: *Psichiatria: Manuale di scienze del comportamento e psichiatria clinica* (Psichiatria : Manuál vedeckého skúmania ľudského správania a klinická psychiatria), s. 206.

¹⁰ Porov. HALL, C., LINDZEY, G., LOEHLIN, J., MANOSEVITZ, M.: *Psychológia osobnosti: Úvod do teórie osobnosti*, s. 33 – 35.

Ego – Keďže *Id* nie je racionálne, je veľmi obmedzené a nie je schopné zabezpečiť dokonalé uspokojenie osobnosti, potrebuje k tomu racionálny princíp, a tým je práve *Ego*. To koordinuje požiadavky *Id*, *Superega* a vonkajšieho sveta. Je to práve *Ego*, ktoré zabezpečuje rovnováhu osobnosti redukciami napätia, tzv. *homeostáziu*, čo je podľa Freuda jedným z najdôležitejších cieľov ľudského života.

Superego – Je vnútorným reprezentantom tradičných hodnôt a ideálov spoločnosti, ktoré do dieťaťa vložia rodičia, učitelia a pod. Jeho cieľom je inhibovať pudové ukojenie a viesť osobnosť k dokonalosti tým, že ju podriaďuje morálnym súdom a vedie k rozlišovaniu medzi dobrom a zlom. Je akosi morálnou zbraňou organizmu. Je tiež neracionálne.

V procese vývinu osobnosti je podľa Freuda *Ego* niekedy konfrontované s napätiami, ktoré nie je schopné zvládnuť, ako sú napríklad impulzy, myšlienky, pocity, ktoré vyvolávajú vo vnútri osobnosti príliš veľkú úzkosť, ktorá ohrozuje integritu osobnosti. Preto sa *Ego* chráni extrémnymi opatreniami, tzv. *obrannými mechanizmami*. Sú charakteristické najmä tým, že sú to nevedomé procesy a že popierajú alebo skresľujú realitu tak, aby bola pre *Ego* zvládnuteľná. Sám Freud definoval päť hlavných obranných mechanizmov: *potlačenie*, *projekcia*, *reaktívny výtvor*, *fixácia* a *regresia*.¹¹

Freudova teória psychického vývinu osobnosti je jednoznačne *psychosexuálna*. Psychický vývin dieťaťa sa odohráva v rámci niekoľkých štádií, podľa toho, akým spôsobom sa energia pudov, ktorú Freud nazýva libido, prenáša z jednej erotogénnej zóny na druhú. Podľa Freuda je v procese psychického vývinu osobnosti najdôležitejších prvých päť rokov života, počas ktorých vývin prebieha v troch hlavných štádiách: orálne (prvý rok), análne (druhý – tretí rok), falické (tretí – piaty rok). Prvé tri štádiá psychosexuálneho vývinu predstavujú zároveň aj obdobie citového vývinu osobnosti, pretože, ako Freud hovorí, „všetky citové procesy majú svoj pôvod v sexualite“¹².

S odstupom času možno byť k niektorým Freudovým postojom kritický. Jeho vysvetľovanie citového vývinu osobnosti, totálne fixované na sexualitu, je bezpochyby prehnané a príliš redukované. Ved' na citový vývin dieťaťa nesporne vplýva aj jeho interakcia s okolím, najmä vzťah s matkou, a určite aj prostredie, v ktorom dieťa vyrastá. Kriticky možno vnímať aj jeho mechanistické ponímanie vývinu a tiež biologický a psychický determinizmus,¹³ čo v konečnom dôsledku vytvára pomerne pesimistický a ohraničený pohľad na tajomstvo ľudskej osobnosti. Na druhej strane však nemožno poprieť, že svojím bádáním a učením dal do pohybu celé psychoanalytické myslenie nasledujúceho storočia a mnohé z jeho poznatkov majú dodnes svoju všeobecne uznávanú platnosť.

Erik Homburger Erikson sa narodil v roku 1902 v Nemecku a zomrel v USA v roku 1994. Nebol lekárom ale študoval na Viedenskom psychoanalytickom inštitúte, na ktorom sa stal jedným z najlepších Freudových žiakov. Vlastnú analýzu absolvoval u jeho dcéry Anny Freudovej. Pokiaľ ide o jeho psychanalytické bádanie a myslenie, neskôr sa rozchádza s Freudom a pokračuje svojou vlastnou cestou. V roku 1933 emigroval do USA, kde sa venoval štúdiu psychického vývinu osobnosti. V roku 1950 publikoval svoje najznámejšie dielo *Detstvo a spoločnosť*, v ktorom predstavil svoju *psychosociálnu* vývinovú teóriu, charakteristickú kladením dôrazu na vplyv sociálneho prostredia na citový vývoj osobnosti.¹⁴

¹¹ Porov. HALL, C., LINDZEY, G., LOEHLIN, J., MANOSEVITZ, M.: *Psychológia osobnosti: Úvod do teórie osobnosti*, s. 42.

¹² FREUD, S.: *La vita sessuale: Tre saggi sulla teoria sessuale e altri scritti* (Sexuálny život : Tri úvahy o sexuálnej teórii a iné spisy), s. 105.

¹³ Psychodynamický determinizmus je teória, ktorá tvrdí, že človek je absolútne determinovaný tým, čo prežil v ranom detstve. Hoci žije vo vedomí, že sa rozhoduje na základe slobodnej voľby, v skutočnosti je však skôr postavou prežívajúcou scenár napísaný nevedomím. Voľba manželského partnera, zamestnania, dokonca záujmov vo voľnom čase nie je náhodná, ale je utváraná nevedomými silami.

¹⁴ Porov. KAPLAN, H. I., SADOCK, B. J.: *Psichiatria: Manuale di scienze del comportamento e psichiatria clinica* (Psichiatria : Manuál vedeckého skúmania ľudského správania a klinická psichiatria), s. 234.

Sám Erikson tvrdil, že v základe zostal verný Freudovej teórii. Jeho koncepcia psychického života, podobne ako u Freuda, je dynamická a konfliktná, ale zároveň nie je determinovaná len vnútornými silami. Erikson túto teóriu doplnil ešte o ďalšie dve dimenzie: *evolučnú* a *sociálnu*. Evolučnú preto, lebo psychický vývin osobnosti prebieha podľa Eriksona od jedného štádia ku druhému a je založený na tzv. *epigenetickom princípe*, podľa ktorého

„vývin prebieha prostredníctvom za sebou nasledujúcich štádií, jasne definovaných, pričom na to, aby vývin mohol úspešne napredovať, musí byť ukončený v každom jednotlivom štádiu. Ak sa naopak v jednom štádiu nedosiahne primeraný vývin, tento nedostatok sa bude odrážať vo všetkých ďalších štádiách vo forme nedostatočnej zrelosti, či už na rovine fyzickej, intelektuálnej, sociálnej alebo emočnej“¹⁵.

Pokiaľ ide o sociálnu dimenziu jeho vývinovej teórie, na rozdiel od Freuda, ktorý vývin chápal ako čisto biologicky determinovaný, Erikson zdôrazňuje sociálnu interakciu a vplyv vzťahov na citový vývin dieťaťa. Z jeho terapeutického prístupu je v tomto zmysle výstižná zásada, že liečbu dieťaťa začínal až potom, keď večeral spolu s celou jeho rodinou.¹⁶

Eriksonova psychosociálna vývinová teória je, na rozdiel od Freuda, podstatne optimistickejšia, pretože sa nevzťahuje len na prvé roky života dieťaťa, ale Erikson vníma možnosť vývinu počas celého života, prakticky až do smrti. Psychický vývin podľa neho prebieha v ôsmich protipólnych štádiách: 1. dôvera verzus nedôvera (prvý rok), 2. autonómia verzus hanba, pochybnosti (druhý – tretí rok), 3. iniciatíva verzus vina (tretí – šiesty rok), 4. usilovnosť verzus menejcennosť (šiesty – jedenásty rok), 5. identita verzus konfúzia identity (dvanásty – dvadsiaty rok), 6. intimita verzus izolácia (dvadsiaty prvý – štyridsiaty rok), 7. generativita verzus stagnácia (štyridsiaty – šesťdesiaty piaty rok), 8. integrita verzus zúfalstvo (nad šesťdesiatpäť rokov).¹⁷

Otto Kernberg sa narodil v roku 1928 vo Viedni. Neskôr odišiel do USA, kde sa stal psychiatrom a psychoanalytikom a zároveň „jedným z najvplyvnejších teoretikov objektových vzťahov Spojených štátov amerických“¹⁸. Jeho teoretické poznatky vyvierajú z dlhoročnej klinickej práce hlavne s pacientmi hraničnej poruchy osobnosti (Borderline Personality Disorder), pričom práve jemu sa pripisuje aj definícia tejto poruchy, ktorá je charakteristická „nedostatkom integrity osobnosti, slabosťou Ega, neprítomnosťou integrujúcej schopnosti Superega, prítomnosťou primitívnych obranných mechanizmov a tendenciou k využívaniu primárneho procesu myslenia“¹⁹.

Kernberg so svojou vývinovou teóriou, podobne ako Freud a Erikson, patrí k tzv. psychoanalytikom *dynamického konfliktového modelu*, pričom podobne ako Eriksonova, aj jeho teória je zároveň *evolučná* a *sociálna*. Psychický vývin sa podľa neho začína z nediferencovanej matrice, v ktorej koexistujú *Id* a *Ego*, pričom vývin osobnosti sa uskutočňuje na základe objektových vzťahov.²⁰ Teória objektových vzťahov tvrdí (na rozdiel od Freuda, podľa ktorého pud, ako napríklad sexualita alebo agresivita, je primárny v psychickom vývine), že pud vzniká v kontexte vzťahu (medzi novorodencom a matkou), a preto pud a vzťah nemôžu byť od seba oddeľované. Teória objektových vzťahov ďalej zdôrazňuje transformáciu interpersonálnych vzťahov na internalizované, t. j. zvnútornené reprezentácie vzťahov. Napríklad v dieťati sa počas

¹⁵ Porov. KAPLAN, H. I., SADOCK, B. J.: *Psichiatria: Manuale di scienze del comportamento e psichiatria clinica* (Psichiatria : Manuál vedeckého skúmania ľudského správania a klinická psichiatria), s. 234.

¹⁶ Porov. KAPLAN, H. I., SADOCK, B. J.: *Psichiatria: Manuale di scienze del comportamento e psichiatria clinica* (Psichiatria : Manuál vedeckého skúmania ľudského správania a klinická psichiatria), s. 239.

¹⁷ Porov. HALL, C., LINDZEY, G., LOEHLIN, J., MANOSEVITZ, M.: *Psychológia osobnosti: Úvod do teórie osobnosti*, s. 70 - 71.

¹⁸ KAPLAN, H. I., SADOCK, B. J.: *Psichiatria: Manuale di scienze del comportamento e psichiatria clinica* (Psichiatria : Manuál vedeckého skúmania ľudského správania a klinická psichiatria), s. 227.

¹⁹ KAPLAN, H. I., SADOCK, B. J.: *Psichiatria: Manuale di scienze del comportamento e psichiatria clinica* (Psichiatria : Manuál vedeckého skúmania ľudského správania a klinická psichiatria), s. 227.

²⁰ „Rané skúsenosti s osobami, ktoré sa o dieťa starajú (v Ego-psychológii sa nazývajú objektmi), ovplyvňujú neskoršiu schopnosť dieťaťa stať sa nezávislým a príjemne sa cítiť v interakcii s druhými ľuďmi. Tieto vzťahy sa označujú termínom objektové vzťahy.“ (HALL, C., LINDZEY, G., LOEHLIN, J., MANOSEVITZ, M.: *Psychológia osobnosti : Úvod do teórie osobnosti*, s. 63.)

kojenja formuje prototyp pozitívneho zážitku lásky. Tento prototyp zahŕňa v sebe pozitívny zážitok seba (self), ktorým je kojené dieťa, pozitívny zážitok objektu, ktorým je pozorná, starostlivá matka, a pozitívny citový zážitok, čo predstavuje spokojnosť a nasýtenie. Keď sa hlad vráti a matka nie je hneď prítomná, objaví sa prototyp negatívneho zážitku, zahŕňajúci negatívny zážitok seba (frustrované, dožadujúce sa dieťa), necitlivého, frustrujúceho objektu (nepřítomná matka) a negatívneho citového zážitku (hnevu až hrôzy). Nakoniec sú tieto dva zážitky zvnútornené ako dve protikladné skupiny objektových vzťahov, pozostávajúce z reprezentácie seba, reprezentácie objektu a sprievodného citového zážitku.²¹

Vývinový proces opisuje Kernberg v piatich štádiách. Od autizmu prvého štádia, keď v dieťati ešte neexistuje prítomnosť predstavy objektu, až po piate štádium, v ktorom je v dieťati už prítomné rozlíšenie medzi subjektom a objektom, so schopnosťou rozlíšenia pozitívneho a negatívneho pólu, či už v subjekte alebo v objekte.

Vo vývinovom procese dieťaťa sa Kernberg osobitne sústreďuje na problém disociácie, ktorú on nazýva *splitting – all good, all bad* – teda *štiepenie na len dobrú alebo len zlú matku/objekt*. To značí, že dieťa „štiepi“ matku/objekt a v jednej chvíli je schopné ho vnímať buď len ako dobrú, alebo len ako zlú. Vo vývinovom procese dieťaťa ide o obdobie medzi tretím – štvrtým mesiacom života, a ktoré sa završuje medzi druhým – tretím rokom života, pokiaľ ide o normálny vývin, pričom postupne sa zo života vytratí a prenechá priestor iným, zrelším a realistickejším procesom.²²

V tejto knihe sa budeme zaoberať prvými štyrmi vývinovými štádiami Kernbergovej teórie, ktoré zodpovedajú prvým trom vývinovým štádiám Freuda a Eriksona počas prvých piatich rokov života dieťaťa.

Anna Bissi sa narodila v talianskom meste Verceli v roku 1950. Zrejme nedosahuje svetovú úroveň predošlých troch autorov, ale v tejto knihe sa budeme stretávať aj s ňou, keďže vo svojej dizertačnej práci rozpracovala Kernbergovu vývinovú teóriu zo štyroch hľadísk: *objektové vzťahy, sebaobraz, emócie a obranné mechanizmy*, čím ju viac konkretizovala.

Anna Bissi je rehoľnou sestrou Kongregácie sestier najsvätejšej Márie z Loreta. Psychológiu vyštudovala na Pápežskej Gregorovej univerzite, kde v roku 1989 obhájila svoju dizertačnú prácu, ktorú v roku 1991 publikovala pod názvom *Ludská zrelosť: putovanie ku transcencii*.

V súčasnosti pôsobí ako psychologička a psychoterapeutka v Taliansku. Okrem toho sa aj naďalej zaoberá vývinovou psychológiou a jej vplyvom na život mládeže. Je autorkou kníh *Il colore del grano. Crescere nella capacità di amare* (Farba zrna. Rásť v schopnosti milovať) 1996, *Il battito della vita. Conoscere e gestire le proprie emozioni* (Tlkot života. Poznať a zvládať vlastné pocity) 1998, *Peccatori amati. Il cammino umano tra fragilità e valore* (Milovaní hriešnici. Ľudské putovanie medzi zraniteľnosťou a hodnotami) 2004.

²¹ Porov. GABBARD, O. G.: *Psichiatria psicodinamica* (Psychodynamická psychiatria), s. 32 – 33.

²² Porov. KERNBERG, O.: *Structural derivatives of object relationship* (Štruktúrne zdôvodnenie objektových vzťahov), s. 34 – 39.